

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ

Пришляк Оксана Юріївна,
м. Тернопіль

У статті розкрито проблему цінностей та ціннісних орієнтацій як регулятора людської поведінки та основи суспільного розвитку. На основі аналізу напрацювань дослідників визначено ціннісні орієнтації як складний соціально-психологічний феномен, котрий характеризує спрямування і зміст активності особистості, є складовою частиною системи відносин, визначає загальний підхід людини до світу, до себе, надає сенсу особистісним позиціям, поведінці, вчинкам.

Розкрито досвід роботи країн Європи (Австрії, Німеччини, Франції, Швейцарії та ін.), уряди яких дотримуються позиції, що процес формування у молоді ціннісних орієнтацій буде успішним за умови об'єднання виховних зусиль усіх соціальних інститутів країни і комплексного підходу до вирішення цієї проблеми. Розкрито механізми координації і об'єднання зусиль можливих чинників виховного впливу на молодь.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, соціальне середовище, формування ціннісних орієнтацій молоді.

Система ціннісних орієнтацій повно характеризує зрілу особистість, тому що визначає її вектор соціальної поведінки і спричиняє ефективність життєдіяльності. Як елемент структури особистості ціннісні орієнтації відображають внутрішню готовність людини до здійснення обраного акту дії, спрямовані на задоволення потреб та інтересів, а тому вказують на стратегічні моделі її поведінки.

Кожне суспільство має унікальну ціннісно-орієнтаційну структуру, в якій знаходить відображення самобутність даної культури. Оскільки набір цінностей, котрий привласнює індивід у процесі соціалізації, "трансляє" саме суспільство, то дослідження системи ціннісних орієнтацій особистості є особливо актуальною проблемою у ситуації кардинальних соціальних змін, коли має місце певна "розмитість" суспільної ціннісної структури, ослаблюється дія соціальних норм, а у прийнятті соціумом ідеалів з'являються суперечності.

Складний механізм співвідношення соціальних цінностей особистості, зовнішніх і внутрішніх чинників поведінки визначають виникнення, напрям і способи здійснення конкретних форм діяльності. При цьому особливу роль відіграють цінності, котрі інтеріоризуються у свідомість особистості через сферу сприйняття об'єктивної реальності зовнішнього світу.

Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій як регулятора людської поведінки та основи суспільного розвитку протягом тривалого часу була і залишається предметом всебічного вивчення науковців. Зазначена проблема знайшла своє відображення в наукових розвідках В. Алексєєвої, І. Бега, Т. Бутківської, Л. Ваховського, М. Євтуха, І. Жерносека, А. Здравомислова, Т. Кушнірової, І. Кононова, Е. Носенко, О. Сухомлинської, В. Тюріної, Н. Фролової, Ш. Шварца, праці яких склали методологічну основу нашого дослідження.

Цінність – це категорія, що відображає один із найбільш суттєвих аспектів взаємодії людини й навколишньої дійсності. У широкому трактуванні у ролі цінностей можуть виступати не тільки абстрактні привабливі смисли чи ситуативні вартості, а й конкретні матеріальні блага [4, с.98-120].

Практичний аспект цінностей був розвинутий в понятті «ціннісні орієнтації», яке дозволило поглибити розуміння механізмів, що визначають спрямованість поведінки. І. Кон, Е. Беляєв, В. Водзинська, Саганенко Г., А. Здравомислов, В. Ядов та інші дослідники визначають ціннісні орієнтації як найважливіший елемент внутрішньої структури особистості, закріплений життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань. Виступаючи в якості виборчого ставлення до цінностей, ціннісні орієнтації відмежовують істотне і важливе для даної людини від несуттєвого. У запропонованій В. Ядовом диспозиційній концепції особистості вищі рівні (загальна направленість інтер-

есів особи і система її ціннісних орієнтацій), виконуючи функції стабілізації і гармонізації уявлень суб'єкта про себе самого, служать провідною характеристикою загальної життєвої позиції особистості [7, с.1-65].

Дослідники визначають ціннісні орієнтації як складний соціально-психологічний феномен, котрий характеризує спрямування і зміст активності особистості, є складовою частиною системи відносин, визначають загальний підхід людини до світу, до себе, надають сенсу особистісним позиціям, поведінці, вчинкам. Вершина її – цінності, пов'язані з ідеалами і життєвими (соціальними) цілями особистості [2] норми ж задають прикладний аспект соціального орієнтування [1].

Аналізуючи суспільні процеси, які відбуваються в Європі, зауважимо, що уряди багатьох країн світу дотримуються позиції, що процес формування у молоді ціннісних орієнтацій буде успішним за умови об'єднання виховних зусиль усіх соціальних інститутів країни і комплексного підходу до вирішення цієї проблеми. У таких країнах як (Австрія, Данія, Франція, Швейцарія та ін.) для координації і об'єднання зусиль можливих чинників виховного впливу на молодь введено спеціальні посади.

Так, у Франції, для координації зусиль всіх місцевих інститутів формування особистості молодих людей упроваджені посади так званих муніципальних співробітників. За їх ініціативою робоча група, до складу якої входять учителі, вихователі, аніматори, батьки, визначає програму виховної роботи в мікрорайоні, її зміст, мету і загальне спрямування. Така комісія є важливим об'єднувальним центром, що об'єднує виховні впливи всіх партнерів з виховання молоді. Муніципалітет регулярно організовує зустрічі, семінари, збори всіх суб'єктів, зацікавлених у вихованні молоді. Різноманітні засоби інформації (інформаційний бюлетень, місцева газета, місцеве телебачення, on-line зв'язок, електронна пошта, засоби масової інформації та ін.) дають змогу донести оперативну різноманітну інформацію про освітницького, пізнавального, культурно-дозволеного характеру батькам, вчителям, молодим людям, вихователям, жителям мікрорайону, іншим зацікавленим суб'єктам виховання молоді [3].

З метою створення середовища, сприятливого для формування загальноцивілізаційних цінностей у молодих людей, у країні упроваджено посаду аніматорів, поле діяльності яких охоплює такі основні сфери:

- соціально-економічне середовище (це контакти аніматорів з різноманітними молодіжними асоціаціями і об'єднаннями);
- відкриті для населення об'єднання в житлових кварталах: громадські, виховні і культурні центри, молодіжні клуби, будинки молоді, будинки культури, сільські центри, муніципальні відділи зі справ молоді, сімейні асоціації та ін.;
- спеціальні об'єднання для окремих категорій населення: гуртожитки для студентів, молодих працівників, молодих людей, що опинилися у кризовій ситуації, дитячі будинки, клуби і об'єднання великих підприємств і т.п.;
- організації туризму і відпочинку, а саме туристські літні бази, табори відпочинку, сімейні будинки для молодих людей, поселення відпочинку та ін. [6].

Педагогічна анімація охоплює практично усі сфери життєдіяльності молоді людини і формує у неї життєві пріоритети, що базуються на загальноцивілізаційних цінностях. Вона формує у молоді людини орієнтири життєвого і професійного самовизначення, способи їх досягнення, віру в свої сили і можливості, активізує процеси самовиховання, формує гуманний стиль людських взаємин.

У Франції поруч з професійними фахівцями, у соціумі працює значна кількість добровільних і тимчасових працівників, серед яких варто вказати на численну армію відповідальних працівників профспілок, асоціацій, рухів, об'єднань, суспільно-виховних культурних закладів, бібліотек, музеїв, працівників ди-

тячих таборів, тренерів спортивних клубів, керівників художньої самодіяльності, технічних клубів, тощо. Усі вони докладають значні зусилля на визнання пріоритету загальноцивілізаційних цінностей у суспільстві та сприйняття їх молодими людьми.

У Норвегії з метою об'єднання зусиль громади щодо формування пріоритету загальноцивілізаційних цінностей у суспільстві в цілому, і молодіжному середовищі, зокрема, введена спеціальна посада консультанта муніципалітету з молодіжних питань, який здійснює різнопланову просвітницьку діяльність серед молоді та координує вирішення різноманітних питань, що виникають в соціальному середовищі. Це, зазвичай, є питання реалізації просвітницької діяльності для молоді через засоби масової інформації, соціально-педагогічна підтримка діяльності молодіжних об'єднань, допомога у вирішенні проблем, пов'язаних з вживанням наркотиків, попередження явищ агресії та вандалізму у молодіжному середовищі, тощо. Консультант муніципалітету з молодіжних проблем виступає ініціатором і залучає молодь до організації різноманітної дозвілєвої і суспільно-корисної діяльності; спільно з членами громади молоді люди обладнують приміщення, в яких займаються музикою, танцями, живописом, ремонтують мотоцикли, велосипеди, спілкуються, дискутують, обговорюють актуальні питання за чашечкою кави. Муніципалітети у цій країні, зазвичай, інтегрують більшість соціальних функцій міста. Школи, дошкільні заклади, громадські клуби, служби охорони здоров'я, служби побуту, дитячі і молодіжні об'єднання працюють спільно. Багато молодих людей за власною ініціативою займаються волонтерською діяльністю (вони по декілька годин на тиждень працюють в госпіталах, допомагаючи пацієнтам і медичному персоналу, відвідують одиноких людей, надають допомогу людям з функціональними обмеженнями та особливими потребами). Дорослі в громадському центрі здійснюють профорієнтаційну діяльність (вони розповідають молодим людям про можливі способи оволодіння професією, про можливості працевлаштування, про підприємства, на яких вони працюють; вони запрошують молодих людей у спеціальні навчальні центри при підприємствах, де демонструють молодим людям як сучасні так і традиційні технології виробництва). Результатом такої роботи норвежські дослідники вважають формування поваги молодих людей до закону, зменшення вживання у їхньому середовищі алкоголю і наркотиків, більш уважне ставлення до дотримання норм і правил людського співжиття, залучення значної частини молодих людей до волонтерської діяльності, що свідчить про поширення у молодіжному середовищі загальноцивілізаційних цінностей [6].

У Німеччині, де авторка мала можливість стажуватися, значна увага приділяється формуванню у молоді цінностей людського життя, милосердя, прагнення працювати на благо суспільства, поважливого ставлення до норм і правил людського співжиття.

Координація і планування діяльності різних соціальних інститутів з формування у молодих людей ціннісних орієнтацій здійснюється центральним управлінням зі справ молоді (Jugendamt). Важливим завданням діяльності цього управління є розробка методичних рекомендацій, програм і посібників педагогам і представникам громадськості, що працюють з молоддю. Значну роль у цьому контексті в суспільстві виконують соціальні педагоги; вони практично беруть безпосередню участь в організації, здійсненні і корекції процесів виховання молоді, спрямовуючи і координуючи вплив різноманітних чинників цього процесу і допомагаючи осмислити загальноцивілізаційні цінності, визнати їх і трансформувати у систему соціальних відносин.

У Німеччині з цією метою функціонують різноманітні програми, соціальні проекти і форми роботи. Так, декілька десятиліть успішно функціонує єдина державна програма, в рамках якої працюють служби соціального сприяння дітям і молоді. Приміщення такої служби, зазвичай, включає кімнату відпочинку, кімнату бесід, молодіжний бар. Основні напрями діяльності – психологічна допомога дітям і підліткам, батькам і вчителям в кризових, нестандартних ситуаціях, посередництво між роботодавцями і підлітками (наприклад, спільні походи з підлітками до адміністрації підприємства); всебічна допомога, захист і спри-

яння підліткам і молодим людям, що проживають поза сім'єю. При центрі обов'язково є невелика квартира, розрахована на 5-6 осіб – для дітей і молодих людей, у яких виник конфлікт з батьками і які пішли з дому. Тут вони можуть отримати психотерапевтичну допомогу, а у випадку необхідності – консультацію адвоката і лікаря. Педагоги центру піклуються і надають різноманітну допомогу у і підтримку особам, що опинилися у критичній життєвій ситуації, (наприклад, дітям і жінкам, що зазнали сімейного чи іншого насилля; людям, які опинилися у екстремальній життєвій ситуації: захворювання чи смерті когось з рідних чи близьких людей; особам, які перебувають під слідством, засудженим, звільненим, супроводжують їх під час відпустки з місць позбавлення волі; слідкують за громадським порядком, тощо [5].

Особливу увагу у Німеччині приділяють виховній роботі в соціумі з молоддю. Це центри захисту дітей і молоді, особливі служби допомоги особам, що зазнали насилля (фізичного, психічного, сексуального та ін.). Ці центри надають комплексну допомогу: консультації по телефону, втручання в кризову ситуацію, психологічне консультування, терапія, відвідування дома, батьківські групи, бесіди, консультування, сімейні зустрічі з соціальними педагогами і психологами, тощо. У країні широкого поширення набули різноманітні громадські об'єднання, молодіжні об'єднання і гуртки, якими керує сама молодь, об'єднання за інтересами, асоціації, товариства різноманітного спрямування (екологічні, скаутські, спортивні, політичні, соціальні, конфесійні тощо). Їх діяльність спрямована на організацію дозвілля, занять за інтересами, відвідування літніх, самотніх та хворих людей і допомогу у вирішенні різних життєво необхідних справ: покупки, прогулянки, листування, відвідування свят тощо. Окрім виконання кожним об'єднанням своїх завдань, вони часто працюють спільно над окремими проектами [5].

Зауважимо, що у Німеччині робота в соціумі здійснюється за рахунок добровільної роботи чисельної армії волонтерів. За чисельністю найбільше волонтерів працює у сфері організації дозвілля, спорту, музики, мистецтва. Кількість волонтерів, залучених до роботи у молодіжних об'єднаннях коливається від 200 000 до 600 000 осіб. Волонтери, як правило, виконують виховні, освітні та соціально-педагогічні завдання під гаслами “Молодь виховує молодь”, “Молодь веде молодь” [9]. Особливого поширення набули спортивні об'єднання з футболу, баскетболу, плавання, лижної спорту, різні групи дитячого та юнацького спорту, з гімнастики для різних вікових груп населення тощо. Робота з дітьми та молоддю є пріоритетною ділянкою роботи практично у всіх сферах життєдіяльності Німеччини [8].

У Німеччині поширеною є практика, коли дипломований соціальний педагог обіймає посаду „керівника волонтерської програми”, “координатора волонтерів” або “директора волонтерства”. До його обов'язків входить планування, координація, надання методичної допомоги та аналіз діяльності волонтерів, здійснення їх навчання, проведення інструктажів, консультацій, тренінгів, бесід, дискусій, круглих столів з метою ознайомлення із змістом, напрямками, формами і методами роботи в обраній сфері діяльності та надання конкретної допомоги при плануванні і здійсненні конкретної роботи [10].

У Німеччині існують численні спеціальні консультативні центри для молоді, сімей, для мігрантів, наркоманів, алкоголік, для осіб, що знаходяться на суїциду, з проблем вагітності, розлучень і т. п. У великих містах практично в кожному мікрорайоні функціонують центри материнства, відкритих зустрічей для підлітків, центри для людей похилого віку, центри юридичного консультування для молоді, молодіжні центри, консультативні центри боротьби з наркоманією. При цьому основні напрями їх діяльності визначаються соціально-педагогічними проблемами, що мають місце у даному мікрорайоні, потребами і запитамі клієнтів, (наприклад, консультативно-превентивна, просвітницька, просвітницько-правова, попередження агресії в молодіжному середовищі, волонтерська, консультативно-терапевтична, допомоги з виховання дітей, ведення господарства, порад з проблем сімейних взаємовідносин, особливо відносин батьків і дітей, професійного самовизначення, працевлашту-

вання, організації відпочинку, врегулювання конфліктів, налагодження взаємин з батьками та ін.).

Характерним є той факт, що у діяльності соціальних педагогів Німеччини, що працюють у закладах освіти початкового ступеня (початковій школі), закладах освіти першого ступеня (головній, реальній, загальній школах, гімназіях), у закладах освіти другого ступеня (школах однорічної допрофесійної підготовки, однорічній базовій професійній підготовці, закладах дуальної системи освіти, спеціальних училищах підвищеного типу професійних і середніх училищах підвищеного типу, професійних гімназіях, гімназіях підвищеного типу), у закладах системи так званої «компенсаторної» освіти і виховання, в школах продовженого дня, інтернатах, в дошкільних закладах, інтеграційна і координаційна функція є провідною.

Практика різних країн свідчить, що чим більш комплексною є модель виховної роботи в соціумі, чим ширшим є коло завдань, напрямів діяльності, проблем, категорій населення,

тем тим вищою є її результативність.

Серед основних, базових положень, своєрідної «базової конструкції» узагальненої моделі виховної діяльності в соціумі є пріоритет особистості, її потреб, інтересів і запитів і сім'ї стосовно держави, створення оптимальних умов для самопізнання, самовизначення, життєвої і професійної реалізації особистості.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить про доцільність осмислення і практичного впровадження в сучасних умовах нашого суспільства такої моделі виховної діяльності, яка б передбачала залучення усіх виховних інституцій на формування загальноцивілізаційних ціннісних орієнтацій молоді, оскільки вони (цінності) є еталоном оцінки предметів, об'єктів, вчинків інших людей, суспільних процесів і власної поведінки. У такий спосіб цінності формують внутрішній світ особистості, виконують регульовальну функцію у процесі життєдіяльності.

Література та джерела

1. Андрущенко В. П. Социальная философия: учебник / В. П. Андрущенко; под. общ. ред. В. П. Андрущенко, Н. И. Горлач; рец. Н.Ф. Осипова, И. З. Цехмистро. – К.; Х.: Единорог, 2002. – 735 с.
2. Кириллова Н. А. Ценностные ориентации в структуре интегральной индивидуальности старших школьников / Н. А. Кириллова // Вопросы психологии. – 1999. – №4. – С. 29-37
3. Лещук Г. В. Соціальна робота у Франції // Соціальна робота : Підручник / За ред. Н. Г. Ничкало. – Тернопіль: ВАТ «ТВПК «Збруч», 2010. – С.173-230
4. Павліченко А. А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості / А. А. Павліченко // Психологія і суспільство. -Пришляк О. Ю. Професійна підготовка соціальних педагогів у вищих навчальних закладах Німеччини: дис.. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук за спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти»/ Пришляк Оксана Юріївна. – Тернопіль, 2008. – 212 арк.
5. Щеклеина А. В. Педагогические условия взаимодействия субъектов социальной работы в зарубежном опыте: дис. на соискание научной степени канд. пед. наук за спец. 13.00.06 «теория и методика воспитания (социальное воспитание)» / Алла Владимировна Щеклеина. – Москва – 1999. – 187 с.
6. Соотношение ценностных ориентации и реального (явного) ведения личности в сфере труда и досуга: Программа исследования / [В. А. Ядов, И. С. Кон, Э. Беяев, В. Водзинская, Г. Саганенко, А. Соликов] // Личность и ее ценностные ориентации. -Gemeinde Grafenberg. Sport-/Freizeitanlagen. – Berlin, 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 9.11.2006:<<http://www.grafenberg.de/servlet/PB/menu/1202108/index.html>>. – Загол. з екрану. – Мова нім.
7. Web-Verzeichnis. Gesundheit. Internationale humanitäre Organisationen. Rotes Kreuz. Deutsches Jugendrotkreuz. – Dresden, 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 13.08.2006:<http://de.dir.yahoo.com/Gesundheit/Organisationen/Internationale_humanitaere_Organisationen/Rotes_Kreuz/Deutsches_Jugendrotkreuz/>. – Загол. з екрану. – Мова нім.
8. Jugendinformationszentrum. – Berlin, 2006. – [Електронний ресурс]. – <<http://www.aha-ravensburg.de/barr-temp/default.asp>>. – Загол. з екрану. – Мова нім.

В статтє раскрыто проблему ценностей и ценностных ориентаций как регулятора человеческого поведения и основы общественного развития. На основании анализа работ ученых ценностные ориентации определены как сложный социально-психологический феномен, который характеризует направление и содержание активности личности, является составной частью системы отношений, определяет общий подход человека к миру, к себе, придает направленность личностным позициям, поведению, действиям.

Раскрыто опыт работы стран Европы (Австрии, Германии, Франции, Швейцарии и др.), правительства которых придерживаются позиции, что процесс формирования у молодежи ценностных ориентаций будет более успешным при условии объединения воспитательных усилий социальных институтов страны и комплексного подхода к решению этой проблемы. Раскрыты механизмы координации и объединения усилий возможных факторов воспитательного влияния на молодежь.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, социальная среда, формирование, ценностных ориентаций молодежи.

The problem of values and values orientations as a regulator of human behavior and social development foundation has been shown in the article. Based on the analysis of researchers' elaborations it has been determined the value orientations as a complex socio-psychological phenomenon, which characterizes the direction and content of individual activity, is an integral part of the relationship, defines a common approach human to the world, to himself, gives the sense to personal positions, behavior, actions.

The experience of European countries (Austria, Germany, France, Switzerland and others), whose governments follow the position that the process of forming young people's values will be succeed by joint educational efforts of all social institutions of the country and complex approach in solving this problem has been examined. The coordination mechanisms and combined efforts of the possible factors of educational influence on young people has been revealed.

Keywords: values, value orientations, social environment, the formation of youth values.